

ПЕШЧАНИК

ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ, АРХИВИСТИКУ
И ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ

Год. 20, бр. 23

НИШ • 2022 •

САДРЖАЈ

АРХИВИСТИКА

Др Филип Крчмар – Др Борис Булатовић

Историјски архив Зрењанин – Архив Војводине, Нови Сад (Србија) • Универзитет у Вроцлаву (Пољска)

ФОТОГРАФИЈЕ НИША У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ ИЗ ФОНДОВА ИЗБИРКИ АУСТРИЈСКОГ ДРЖАВНОГ АРХИВА И АУСТРИЈСКЕ НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ 15

Др Јелена А. Романова / Елена А. Романова

Сверуски научно-истраживачки институт за канцеларијско и архивско пословање, Москва (Русија) / Всероссийский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела – ВНИИДАД, Москва (Российская Федерация)

НОРМАТИВНО-ПРАВНИ ОКВИР ЗА УТВРЂИВАЊЕ РОКОВА ЧУВАЊА ДОКУМЕНТА У РУСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ: ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА / НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА УСТАНОВЛЕНИЯ СРОКОВ ХРАНЕНИЯ ДОКУМЕНТОВ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ 45

Др Каират Ш. Алимгазинов – Др Гулбану С. Жугенбајева / Каират Ш. Алимгазинов – Гулбану С. Жугенбаева

Архив Председника Републике Казахстан, Алмаји – Казахстански национални универзитет „Ал-Фараби“, Алмаји (Казахстан) / Архив Президента Республики Казахстан, Алматы – Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы (Казахстан)

ИЗ ИСТОРИЈЕ ФОРМИРАЊА АРХЕОГРАФСКЕ БАЗЕ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ СОВЈЕТСКОГ КАЗАХСТАНА / ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ АРХЕОГРАФИЧЕСКОЙ БАЗЫ ИССЛЕДОВАНИЙ ИСТОРИИ СОВЕТСКОГО КАЗАХСТАНА 57

ИСТОРИОГРАФИЈА И ПОЛИТИКОЛОГИЈА

Др Јована Иветић

Универзитет у Фиренци (Италија)

УЧЕШЋЕ ИТАЛИЈАНСКИХ ПРЕДСТАВНИКА У КОМИСИЈИ ЗА ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ГРАНИЦА СРБИЈЕ НАКОН БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА ... 73

Др Далибор Велојић – Нина Стојановић

Институт за српску културу, Приштина/Лейосавић – Историјски архив Ниш (Србија)

ХИГИЈЕНСКЕ ПРИЛИКЕ У НИШКОМ ГАРНИЗОНУ И ЗБРИЊАВАЊЕ
ОБОЛЕЛИХ ВОЈНИКА 1920–1934. 89

Бојан Петров

Гимназија „Свети Кирило и Методије”, Димитровград (Србија)

ЦАРИБРОД ОД 1878. ДО 1881. ГОДИНЕ: АДМИНИСТРАТИВНО-
ТЕРИТОРИЈАЛНО УРЕЂЕЊЕ И ПРВИ ПОПИСИ СТАНОВНИШТВА
КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ И КНЕЖЕВИНЕ БУГАРСKE 101

Владан Лазаревић

Историјски архив Крушевац (Србија)

ОПСАДА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АМБАСАДЕ ОД СТРАНЕ ЦРВЕНЕ ГАРДЕ У
ЗИМУ 1967. ГОДИНЕ 115

Игор Ракић

Историјски архив Ниш (Србија)

НИШ У ВРТЛОГУ ЧЕХОСЛОВАЧКЕ КРИЗЕ 1968. ГОДИНЕ 127

Ђорђе Стошић – Никола Миловановић

Завод за заштитну споменика културе Ниш (Србија)

Њ. В. КРАЉ АЛЕКСАНДАР ПРВИ КАРАЂОРЂЕВИЋ У НИШКОЈ БАЊИ 139

Миша Анђелковић

Музеј жртвава јеноцида, Београд (Србија)

СПОМЕНИЧКО НАСЛЕЂЕ ГРАДА ПИРОТА И ОКОЛИНЕ У РАТОВИМА ОД
1876. ДО 1999. ГОДИНЕ 149

Иван Тодоров – Др Мартин Матијашевић

Међународни институт за истраживање катасстрофа, Београд (Србија)

– Научно-стручно друштво за ујављање ризицима у ванредним ситуацијама,
Београд (Србија)

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ТРАНСФОРМАЦИЈЕ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА И
РЕФЛЕКСИЈА НА БАЛКАН 155

Ајсулу М. Исалова / Айсулу М. Исалова

*Државни архив града Алматија (Казахстан) – Государственный архив города
Алматы (Казахстан)*

ПЛЕС КАО ЖИВОТ: ПОСВЕЂЕНО ДАУРЕНУ ТАСТАНБЕКОВИЧУ АБИРОВУ,
ПРВОМ ПРОФЕСИОНАЛНОМ БАЛЕТСКОМ ИГРАЧУ / ТАНЕЦ КАК ЖИЗЊ:
ПЕРВОМУ ПРОФЕСИОНАЛНОМУ ТАНЦОРУ БАЛЕТА АБИРОВУ
ДАУРЕНУ ТАСТАНБЕКОВИЧУ ПОСВЈАЧАЕТСЈА 167

АРХЕОЛОГИЈА

Др Љубиша Васиљевић – Драгана Латинчић

Народни музеј Крушевац – Музеј рада Београда (Србија)

АРХЕОЛОШКЕ ТЕМЕ У НОВОЈ СЕРИЈИ ЧАСОПИСА МУЗЕЈИ 185

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНЕ СТУДИЈЕ

Др Зорица Мршевић

Институт друштвених наука, Београд (Србија)

ИСТОРИЈСКИ ПРИМЕР ДОСЛЕДНОСТИ СЕБИ – КСЕНИЈА

АТАНАСИЈЕВИЋ 195

Александар Михајловић

Републички секретаријат за јавне полијике Владе Републике Србије, Београд (Србија)

ВЕШТИЧАРЕЊЕ У ЛЕЧЕЊУ БОЛЕСТИ – РОДНИ ПРИСТУП ЈЕДНОМ ОБЛИКУ

ПРЕТПОСТАВЉЕНОГ ЖЕНСКОГ ПОСТУПАЊА/РАДА 215

ПРАВНЕ НАУКЕ

Др Филип Мирић

Универзитет у Нишу (Србија)

ИЗВЕШТАВАЊЕ О КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА

У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ 229

Др Гордана Николић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Полицијска управа у Нишу (Србија)

ИМОВИНСКА КРИВИЧНА ДЕЛА И ЊЕНИ ЕЛЕМЕНТИ У ДУШАНОВОМ

ЗАКОНИКУ 237

Марко Јовановић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Управа криминалистичке полиције (Србија)

ИСТОРИЈСКОПРАВНА АНАЛИЗА КРИМИНАЛИЗАЦИЈЕ КОРУПТИВНИХ

РАДЊИ КОД НАС 247

Сара Митић

Универзитет у Нишу (Србија)

УГОВОР О ОРТАКЛУКУ У РИМСКОМ ПРАВУ, СРПСКОМ ГРАЂАНСКОМ
ЗАКОНИКУ И ОПШТЕМ ИМОВИНСКОМ ЗАКОНИКУ ЗА ЦРНУ ГОРУ 259

Наталија Богдановић

Универзитет у Нишу (Србија)

НАСТАНАК ВОЈНОГ ТУЖИЛАШТВА У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ 271

Анкица Станковић

Универзитет у Нишу (Србија)

УТАМНИЧЕЊЕ ЖЕНА КРОЗ ИСТОРИЈУ 285

Јован Божовић

Универзитет у Нишу (Србија)

КОРУПЦИЈА И МЕРЕ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ У ДОБА
НЕМАЊИЋА 299

Никола Обрадовић – Иван Барун

Адвокатска канцеларија „Обрадовић Барун”, Ниш (Србија)

КРИТИЧКИ ОСВРТ НА САЗНАЊА О ПСИХОЛОГИЈИ ЗЛОЧИНА И
СУЂЕЊА У СЕГМЕНТУ БРАНИЛАЦА И ЗАСТУПНИКА – ИЗ ПРОШЛОСТИ
У ПОСТМОДЕРНИЗАМ 313

ПРИКАЗИ

Мр Дејан Јакшић

Архив Војводине, Нови Сад (Србија)

Приказ књиге: Драгана Катић, СЛОБОДНИ КРАЉЕВСКИ ГРАД НОВИ САД:
ТРГОВИНА И ЗАНАТСТВО У 18. ВЕКУ, Научно удружење за развој српских
студија, Нови Сад 2021, 206 стр. 331

Упутство сарадницима 335

Наталија Богдановић¹, докторанд
Универзитет у Нишу
Правни факултет
Србија

НАСТАНАК ВОЈНОГ ТУЖИЛАШТВА У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

Апстракт: У раду аутор представља ток настанка оптужне функције у нашој земљи, чији се корени налазе у војном правосуђу, као и како се дошло до данашњег изгледа института јавног тужилаштва. Велики значај војног тужилаштва лежи у посматрању војске као организације којој државе поклањају огромну пажњу, сматрајући је својим ослоном и чуварем стабилности постојећег државног система, те се увек стављао акценат на поштовање њене дисциплине. Будући да се појмови војска и дисциплина одувек преплићу, зато се и јавља потреба да се проучи њихова заједничка еволуција заједно са војним државним тужилаштом, као посебног органа заштите њиховог постојања, унутрашње организације и њеног несметаног даљег развијања.

Кључне речи: тужилаштво, војска, војно правосуђе, Краљевина Србија, оптужна функција

1. Увод

Сматрајући да концепт правне државе представља нужну претпоставку за остваривање уставности и законитости, тужилаштво, као самостални државни орган који гони учиниоце кривичних и других кажњивих дела, можемо посматрати као „заштитника закона и уставности”, а самим тим и заштитником „појма правне државе”. Дакле, поред примарних овлашћења из преткривичног и кривичног поступка, као и овлашћења везаних за друге казнене поступке, јавно тужилаштво располаже и овлашћењима изван казних поступака која проистичу из његових обавеза да штити уставност и законитост.

Како је за мене неспорив значај института јавног тужилаштва и његове основе у заштити јавног интереса, одлучила сам се тој теми посветити у свом истраживачком раду. Међутим, будући да се корени оптужне функције наше земље налазе у војном правосуђу, државно тужилаштво се не може истражити као посебан сегмент без свог контекста у историјском развоју војног правосуђа, као и тадашњим политичким приликама који су важили у земљи.

¹ natalija.n.bogdanovic@gmail.com; Natalija Bogdanović, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

Познато је да се историја не може писати без извора и проверених докумената, тако да сам настајала да рад базирам на већем броју документације о војном правосуђу у Србији. Међутим, како за само функционисање војног правосуђа нису сачуване судске пресуде, тако се не може са сигурношћу сагледати како су војни судови примењивали у пракси своје материјалне и процесне законе.

Посматрајући војску институцијом која је одувек имала своју посебну историју и јединствен правни поредак, мораћемо да се осврнемо како је текао сам развој војног правосуђа, и то ћемо учинити кроз раздобље од 1882. до 1918. када је Србија била краљевина, тј. за период који се сматра васкрсењем Србије поводом поновног стицања државности и успостављања основа демократског порекла.

Кнежевина Србија се уздигла на ранг краљевине, одлуком Народне скупштине, 7. марта 1882. године, на челу са краљем Миланом Обреновићем, који је био приморан на нагодбу са тадашњом најјачом странком у земљи, радикалима. То ће довести до усвајања Устава 1888. године, чиме се Србија уводи у демократски парламентаризам, широке политичке слободе и друга начела демократског друштва, али и до ограничавања личне власти краља.

За Устав из 1888. године се са правом може рећи да је на велика врата увео пуни парламентаризам у државно-правни систем тадашње Краљевине Србије.²

Како је овим Уставом краљ Милан постигао политички консензус, било му је омогућено да по личној жељи абдицира, што је и урадио 1889. године, и своје престо препустио малолетном сину Александру, а власт намесништву. Даља судбина овог устава је била таква да је важио до 1894. године, када га је краљ Александар укинуо државним ударом и вратио на снагу стари Намеснички устав из 1869. године, са обећањем да ће донети устав који је примеренији тадашњем политичком стању у земљи. Међутим, до тог новог устава ће доћи тек 1901. године.

2. Развој војног правосуђа

Војска, као оружана сила и посебна јавна институција сваке земље, има специфичну друштвену улогу која се састоји у одбрани земље од спољне опасности. Дакле, она чини државни ослонац и може се сматрати чуварем стабилност постојећег државног система, будући да је држава у војсци најчешће имала снажан ослонац у остваривању интереса владајуће класе.³ Од свог настанка па до данас, војска је уживала кривичноправну заштиту, тако да се још у Хамурабијевом законику сусрећемо са многобројним одредбама које чине зачетке војних кривичних дела.

Имајући у виду битну улогу војске јасно је зашто је држава одувек посвећивала посебну пажњу њеној организацији, снази, ефикасности и заштити, тако

---

² Војислав Ђурђић, Небојша Ранђеловић и Горан Илић, *Српско државно њужилашииво 1804–2004*, Ниш 2004, 71.

³ Љубиша Лазаревић, *Кривично њраво Јуџославије (џоседни гео)*, Београд 1995, 117.

да се водило рачуна о многобројним војним потребама чиме се и обезбедило да војска током историје ужива свој посебни правни поредак. Војне потребе су биле и повод за стварање војних кривичних прописа, у почетку обичајноправних, а касније и писаних. Имајући у виду да се велика пажња поклањала одржавању војне дисциплине, нарочито за време рата, војне потребе су се умножиле, па се војно кривично право тада брже развијало.⁴

Са првим војнокривичним одредбама се срећемо још у средњовековној Србији, тачније у Душановом законнику од 1349. и 1354. године. Будући да се судске пресуде из доба самосталности средњовековне Србије нису сачувале, тако не можемо поуздано ни знати да ли су се и на који начин одредбе о судовима и судском поступку примењивале, па и када су у питању суђења за војна кривична дела.

Како је српска држава од 1459. до 1804. године била под турском влашћу, онда су и правни односи у њој били регулисани шеријатским правом. Нови прописи настају тек након Првог српског устанка, периодом који се назива „нововековном српском државом” па се у Казненом законнику Проте Матеје, налазе и прве две војноказнене одредбе.

Од Другог српског устанка до 1815. године, извесна војна кривична дела била су предвиђена у „височајшим наредбама”, уредбама и решењима, а нека војна кривична дела су се убрајала и у обичајно право. Иако нема података ко је судио за та дела, може се претпостављати да су то биле нахијске скупштине и књаз, зато што су скупштине и врховном војду припадала нека судска овлашћења у устаничкој Србији.

Када је 1839. године била довршена кодификација војног кривичног права и био издат „Закон Воени”, војно кривично право се од тог тренутка почиње издвајати и развијати као посебна област кривичног права. Из тог закона се не може закључити каква је била организација војних судова, али је организација била нешто ближе одређена од 16. 08. 1841. године у једном другом пропису који се звао „Устроение гарнизонаго воинства”. По овом пропису, судови су били организовани у судове првог и другог степена. Сваки суд је имао председника, три члана и једног писара. Војни суд другог степена, или Апелациони суд, налазио се при Главном војном штабу и састојао се од председника, четири члана и једног аудитора. Председник суда је био начелник штаба, а чланови штабни официри из сва три рода војске. За аудитора је постављан најбољи од официра из судске струке, који је имао чин поручника или штабног капетана.⁵

Потреба за доношење посебног законика за војна кривична дела, првенствено се јавила из три важна разлога:

1. због постојања великог броја војних кривичних дела која су имала посебна обележја у односу на друга тзв. грађанска кривична дела;

⁴ Тома Живановић, *Основи војној кривичној йрава*, Београд 1924, 9.

⁵ Милош Гојковић, *Истйорија јујословенској војној йравосуђа*, Београд 1999, 11.

2. војно кривично право, које се ослањало на општи део грађанског кривичног права, мора имати посебне (себи својствене) опште одредбе, због посебних захтева војне службе и војне дисциплине;
3. војно кривично право представља посебан кривичноправни систем, па се мора кодификовати у посебном закону, због техничких законодавних разлога и ради прегледности.

Војно правосуђе се, као део правосудне делатности, у ужем смислу бави организацијом и вршењем судске власти као најзначајнијим носиоцем правосудне делатности у војсци и организацијом и вршењем оптужне делатности пред војним судовима. У ширем смислу, оно обухвата и делатности војног правобранилаштва, одбране пред војним судовима и правосудну управу.

3. Почети оптужне функције у Србији

До успостављања јавног тужилаштва као посебног органа оптужне делатности, претходило је формирање начина вршења оптужне функције и поверавање те функције полицијским органима или судовима. Основна функција јавног тужиоца је кривично гоњење окривљених за кривична дела. Остваривањем такве своје функције јавни тужиоци непосредно штите најважније друштвене вредности. Велика етичка идеја у којој је циљ стварање прописа кривичног поступка тако да нико невин не буде осуђен, а да се учиниоцу кривичног дела изрекне примерена кривична санкција, под условима и на начин утврђен законом и у правично вођеном кривичном поступку мора бити и звезда водиља јавних тужилаца. Јавни тужилац није само искључиво у функцији кривичног гоњења, већ је он као државни орган дужан да се стара и о свим другим људским правима и слободама.⁶

Првим српским устанком, када је ослобођена национална енергија Србије, долази се до стварања самосталних правосудних институција, пре свега, оснивањем судова. Међутим, оснивање посебних оптужних органа се догађа много касније. Наиме, вршење оптужне функције у Првом српском устанку није било поверено посебном органу тако да су гоњења за кривична дела предузимали појединци, управни органи и сами магистрати, што значи да јавна тужба није постојала као облик организоване државне оптужне делатности.

Како би се окружни судови организовали на једнообразан начин, 1840. године је донет акт под називом „Устројство окружних судова”, где се сусрећемо са одредбама о вршењу оптужне функције од стране полицијске власти.⁷ У члану 11 овог акта писало је да „онај који кривца суду на испит преда, сматрати се мора као јавни тужитељ његов који је дужан злочинство учињено са свим

---

⁶ *Јавној тужилачки њручник*, Београд 2009, 11.

⁷ Горан Илић и Марина Матић Бошковић, *Јавно тужилаштво у Србији*, Београд 2009, 11.

доказатествима Суду предложити”. Према томе, овај акт из 1840. године је први пропис донет у Србији где видимо да се оптужна функција раздваја од судске и поверава се полицијском органу као „јавном тужитељу”.

Потпуније уређење оптужне функције је урађено **1865. године, Законом о поступку судском у кривичним делима**. По њему су ислеђујуће и истражујуће власти у кривичном поступку предате кметовима, полицијској власти и окружним судовима.

Истражне радње за кривична дела која се гоне по службеној дужности предузимали су полицијски органи. Међутим, у важним и сложеним случајевима, полиција је одмах на почетку ислеђења достављала предмет суду, који је одређивао судију за ислеђење и подношења тужбе суду, тако да је ислеђујући судија имао статус државног тужиоца.

Дакле, по Закону из 1865.године функцију кривичног гођења вршила је полиција или посебан судија који у судском поступкуима функцију државног тужиоца. Дошло је до доношења Устава 1869. године и након његовог доношења вршене су измене кривичног законодавства, нарочито Закона о поступку судством у кривичним делима.

Први пут се на детаљан начин описује положај иследних органа у правосудном систему Србије у „Браничу” из 1905. године. Посебни орган у „предистрази углавном је полицијска власт, а у главној или специјалној истрази државни тужилац и првостепени судови”. По чл. 3 Закона о истражним властима, органи ислених власти потпуно су одвојени и независни од судских. Иследни одбор је нарочити орган ислеђивања и чине га државни тужилац и судски писар.⁸

Непосредно пред погибије кнеза Михаила Обреновића 1868. године утврђују се одредбе о обавезном бранитељу оптуженог, односно, у којим случајевима оптужени може, а у којим мора имати бранитеља. Колико се, током владавине кнеза Михаила Обреновића, озбиљно приступило целовитом законодавном уређењу државе, казује чињеница да су многи закони кнеза Михаила, важили све до уласка Србије у заједничку државу Јужних Словена 1918. године. Настали су кривичноправни закони, писани по европским узорима, чији је квалитет потврдило време.

4. Настајак војног тужилаштва у Краљевини Србији

4.1. Политичке прилике у земљи

Како бисмо истражили настајак војног тужилаштва у овом периоду, окренућемо се на новонастале политичке прилике у земљи. По Намесничком уставу из 1869. године, који ће бити од великог значаја у периоду Краљевине

⁸ Исто, 12.

Србије, најпре је одређена Кнежевина Србија као уставна и наследна монархија, у којој влада династија Обреновића. Иако је Србија по својим одличјима деловала као формирана држава, она је формално још увек имала вазални статус према Турској. Тај статус се променио након српско-турских ратова, који су успешно окончани најпре на Бојном пољу, а потом на Берлинском конгресу 1878. године.

Србија је проглашена за Краљевину 6. марта 1882. године, одлуком Народне скупштине, на челу са краљем Миланом Обреновићем који је владао до 1889. године када је абдицирао у корист свог малолетног сина Александра. Због малолетности краља, краљевином је владало трочлано Намесништво до 1893. године. Упоредо је текао развој политичких странака где долази и до њиховог званичног формирања (1881. године). Стварање нових коалиција након неуспешно вођеног рата против Бугарске 1885. године, исход је био доношење новог устава 1888. године, који је на велика врата увео пуни парламентаризам у државној у државно-правни систем Краљевине Србије.⁹

Овај устав је био четврти по реду устав Србије и по својим атрибутима представљао је најлибералнији устав оновремене Европе. Основна начела парламентаризма која су уведена у овај Устав су: независност судства, принцип легалитета, јавност у раду и тајно гласање судског већа, сталност и неприкословеност судије. За састав, уређење и надлежност војних судова, предвиђено је доношење посебног закона, што даље потврђује уживање јединственог правног поредка војске. Овим уставом се такође први пут дошло до стварања равноправности у законодавству између законодавног тела и монарха, и добија се у целисти буџетско право. Добијањем буџетског права парламент је укротио све остале гране власти јер их је финансијски ограничио. Таквим уставом, ограничавала се крајева власт, тако што су у њему била прописана крајева овлашћења, права и обавезе, па је самим тим био непривлачан тадашњем краљу.

Устав је важио до 1894. године када га је краљ Александар укинуо државним ударом и вратио на снагу Намеснички устав из 1869 године, са обећањем да ће донети нови устав примеренији тадашњим политичким приликама. До новог устава се долази тек 1901. године (Априлски или Октоисани устав), који је представљао комбинацију Устава из 1869. године и Устава од 1888. Наравно, тај устав неће представљати неки значајни повратак демократији и парламентаризму. Као новина у овом уставу се јавља увођење дводомног система у народно народно представништво, тј. увођење сената као горњег дома, где је три петине чланова сената постављао краљ. Време трајања Октоисаног устава је било веома кратко, будући да је већ 1903. године враћен на снагу Устав из 1888. године са извесним изменама, након мајског преврата и убиства краља Александра и његове жене, краљице Драге, чиме је била прекинута лоза Обреновића, а на чело Србије долази династија Карађорђевић. Овај устав је био на снази све до уласка Србије у

⁹ Војислав Ђурђић, Небојша Ранђеловић и Горан Илић, *нав. дело*, 71.

заједничку државу. Преврат је имао неспорив утицај на унутрашње прилике у земљи, али његов утицај је био велики и на спољну политику Србије, будући да су се Обреновићи ослањали на Аустроугарску, а Карађорђевићи на Француску. Као последица Првог светског рата, Краљевина Србија је као таква постојала све до 1. децембра 1918. године када долази до стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, под даљом владавином српске династије Карађорђевић.

Паралелно са овим дешавањима се развијао систем војног правосуђа, за који се може рећи да је предњачио у односу на цивилно правосуђе. Занимљива је чињеница да се војно правосуђе базирало на темељима система који је успостављен законима кнеза Михаила.

Доношењем **Закона о поступку војних судова Краљевине Србије у кривичним делима** од 15. фебруара 1901. године, чини се први корак у одвајању функције оптужне делатности у посебну самосталну службу, увођењем војног тужиоца и одређивањем његове дужности као и делокруг рада.

4.2. Војно државно тужилаштво и војни иследници

Војни државни тужиоци су имали посебно пословодство и постојали су само при првостепеним војним судовима. Постављали су се указом на предлог војног министра. У глави VII Закона о Устројству војних судова § 29. одређено је да код првостепених судова постоје „Војни Државни Тужиоци” али и да су дужност и делокруг рада војних државних тужилаца прописани закоником о поступку војних судова у кривичним делима. У глави VII овог закона § 30. наводи се да су „референти за судство при девизијским обласним командама у исто време и војни државни тужиоци код војних судова дотичних команда”.¹⁰ То даље значи да су истовремено са дужности војног тужиоца, вршили и дужност референта за судство при девизијским областима

Такво законско решење да су војни државни тужиоци истовремено и судски референти при девизијским областима је било са разлогом критиковано, јер су једном лицу биле поверене две сасвим противне функције, тако да су ове функције у одређеним случајевима могле бити инкомпатибилне.¹¹

Праведније би било, како за оптуженога тако и за утврђивање праве материјалне истине, а и за интерес војничке службе и дисциплине, ако би улогу војног државног тужиоца вршило друго лице уместо референта судства, јер ће се тада свака околност правилније оценити и неће се дешавати да се надлежни команданти у већини случајева слагати са мишљењем војног државног тужиоца.¹²

Где се указивала потреба као и при вишим командама, војни министар је постављао војне иследнике из реда судских официра. Они су спроводили

¹⁰ Закон о Устројству војних судова, Београд 1901, 7.

¹¹ Милош Гојковић, *нав. дело*, 47.

¹² Гојко Павловић, *Организација опшужне власти у војсци „Рајник“*, 1903, 244.

редовне истраге о кривицама за које су надлежни војни судови, а у складу са одредбама Закона о поступку војних судову у кривичним делима. И војни иследници су имали своје посебно пословодство.

4.3. Одлике војног кривичног поступка

Војним казним законом од 31. јануара 1901. године били су прописани злочини и преступи, као и врста и висине казне. Војним злочином се сматрало оно дело за које су у том законнику одређени заточење, робија или смртна казна, док се војним преступом сматрало оно дело за које је у том законнику одређен затвор дужи од једног месеца или губитак чина или звања. Војни судови су могли осудити на смртну казну, робију, заточење, затвор, губитак чина, губитак звања, губитак војничке части, губитак грађанске части и одузимање ствари. У односу на Војни судски законик из 1864. године, тај законик не предвиђа телесну казну, тако да је учињен велики напредак у хуманизацији војних кривичних санкција.

Редовну кривичну истрагу је био овлашћен да нареди војни министар и то за кривична дела официра, војних чиновника и војних свештеника, а командант девизијске области је могао да нареди за кривична дела свих осталих лица за које области је надлежан девизијски војни суд. Уколико је више војних лица учинило једно или више кривичних дела, па је за неке од њих надлежан командант девизије, а за нека министар војни, онда је тако решење за све окривљене доносио министар војни. Казнени законик је саучесништво дефинисао као „договорено кривично дело”. Када би кривично дело учинили претпостављени или старији по чину, звању или рангу са потчињенима или млађима, онда су се они сматрали вођама у извршавању таквог кривичног дела.

Казнени законик је прописивао и околности које искључују одговорност за извршено кривично дело, као и околности које умањују и олакшавају одговорност. Такође су се примењивале и отежавајуће околности и то нарочито према претпостављенима у случајевима када су се јављали као саучесници у кривичним делима са потчињенима. Због отежавајућих околности казна која је прописана за одређено дело ни се могла удвостручити, али висина кривичне санкције није могла да пређе двадесет година робије или заточења.

Упркос томе што се овим „Војним казним закоником” ствара темељ у области војног кривичног права, чиме се долазило и до евидентираног напретка у правилнијем изрицању правде, био је критикован од стране тадашњих критичара јер је у практичној примени показивао доста недостатака. Један од најбитнијих недостатака је био тај што Законик нема ни једну специјалну одредбу о покушају војних кривичних дела. Због такве празнине или „рупе у закону” сваки покушај војних преступа и злочина је остајао некажњив, тј. допуштен и слободан. Друго, били су набројани случајеви у којима су и грађанска лица спадала под њега, а то је даље значило да грађанско лице није могло одговарати ни за које друго војно кривично дело везано за случајеве који нису били набројани у закону.

Списе о завршеној претходној истрази, са свим списима о подацима окривљеног и наређењем којим се он ставља под редовну истрагу, командант је предавао војном државном тужиоцу, а он даље надлежном војном иследнику на поступак.

Поступак пред војним судовима спроводио се у складу са Закоником о поступку војних судова у кривичним делима од 15. фебруара 1901. године, са каснијим изменама и допунама тог законика од 20. марта 1909. и 16. октобра 1915. године.

Кривични поступак су по службеној дужности покретале старешине. Право да нареде спровођење истраге су имали команданти дивизијских војних области и војни министар.

Редовну истрагу по кривичним делима за које је надлежан војни суд, спроводили су војни иследници. Како би успели да успешно спроводе редовну истрагу, војни иследници су били овлашћени да непосредно траже, како од војних тако и од цивилних власти, да им доставе све потребне податке, да саслушавају лица која живе у другим местима и да изврше потребне увиђаје. Све те захтеве, власти су биле дужне да испоштују, у циљу успешног спровођења истраге.

Занимљив је податак да је постојала могућност да се тражи изузеће војног иследника и да су такав захтев могли да поднесу окривљени, приватни тужилац или оштећени. По захтеву о изузећу војног иследника је одлучивао надлежни војни суд. Такође, војни иследник који је био свестан да постоје разлози за његово изузеће, могао је да га тражи тако што би о тим разлозима обавестио надлежни војни суд или старешину који је и наредио редовну војну истрагу. Разлози због којих се могло тражити изузеће су били исти као и разлози за изузеће судије војног суда.

Када би војни иследник нашао да на основу закона истрагу треба обуставити или прекинути, предмет би се достављао војном државном тужиоцу, који би га са својим мишљењем даље достављао старешини који је ту истрагу првобитно и наредио. Даља судбина таквог предмета би зависила од тога да ли су се војни државни тужилац и старешина сложили око тога да истрагу треба прекинути, и онда би се у складу са том одлуком и прекидала, а у случајевима када се не би сложили, предмет би се достављао Великом војном суду на одлучивање.

По питању важних и сложених кривичних предмета, војни министар је могао да одреди посебну иследну комисију, која је обично у таквим случајевима имала три члана, од којих би један био судски официр, а председник комисије је морао бити старији по чину, звању или рангу од окривљеног. Све истрашне радње као и саслушања које је спроводила ова комисија, имале су важност као да их сам суд спроводи.

4.4. Права и дужности војног државног тужиоца

Као што је већ било поменуто, дужност и делокруг рада војних државних тужилаца били су прописани законом о поступку војних судова у кривичним делима. Оно што је углавном наилазило на критику по овом закону је била та чињеница да су војни државни тужиоци истовремено референти за судство при девизијским областима, што је било нелогично због могуће инкомпатибилности ове две функције.

У глави I Закона о поступку војних судова у кривичним делима § 3. наводи се да „по кривичним делима, за које је надлежан војни суд, дужност је војног државног тужиоца да пред суд изнесе све доказе против оптуженога. Но и приватни тужиоци имају права учешћа као тужиоци у свим делима, по којима су што претрпели па било да се таква дела казне по званичној дужности или по приватној тужби”.¹³ Такође овим законом се наводи (§ 6) да када „војна власт дозна за какво дело, које се по званичној дужности казни, дужна је одмах предузети све што треба, да се дело по закону извиди надлежном суду спроведе. Ако је учинилац непознат, акти се чувају у архиви док се кривац не ухвати”.

Поред покретања поступка, војни државни тужиоци су били дужни да врше надзор над спровођењем истраге. Имали су право да присуствују свим иследним радњама, а војни иследници су даље имали обавезу да испуњавају све захтеве војног тужиоца.

Како је спровођење редовне истраге било под надзором војних државних тужиоца, они су могли наредити и састављање нарочите војне иследничке комисије, која би спроводила истрагу. То су били предмети у којима би се као окривљени јављали официри, војни чиновници или војни свештеници. Војни иследници су били дужни да испуне све захтеве војних државних тужиоца и да забележе у записник све што су по његовом захтеву извршили.

Након што државни војни тужилац добије предмет завршене редовне истраге од војног иследника, имао је обавезу да достави надлежном старешини предмет заједно са својим мишљењем и то у року од седам дана. Наравно, тај рок је током мобилизације и у ратном стању био краћи и износио је три дана. Након завршене истраге војни тужилац би надлежном старешини достављао своје мишљење да ли да се окривљени стави под суд, или да се казни дисциплински, или да се истрага обустави, или да извршено дело није у надлежности војног правосуђа.

Ако би одлука старешине била да се окривљени изведе пред суд, он би се и ставио под војни суд и тада би војни тужилац био у обавези да у року од пет дана (у мобилном и ратном стању у року од два дана) од када је надлежни старешина примио предмет, поднесе оптужни акт суду са пратећим списима, тј са свим списима о завршеној истрази, заједно са списком лица која треба позвати на претрес.

---

¹³ Закон о поступку војних судова у кривичним делима, Београд 1901, 2.

Војни државни тужилац је пред судом заступао оптужбу, а могао је до закључења претреса, изменити тужбу, како у погледу кривице тако и о врсти и висини казне, чак и да одустане од тужбе ако нађе да су докази из тужбе аргументовано оспорени.

Оптужени је имао право на браниоца, од тренутка када му је судија војног суда саопштио тужбу војног државног тужиоца са доказима истраге и решење о стављању под суд. Имао је право да се на суду брани сам или преко свог браниоца. Међутим, у случајевима ако је био оптужен за злочиначко дело, оптужени је морао имати браниоца, а ако га не би он именовао, суд га је постављао по службеној дужности и то из реда официра, а у њиховом недостатку, из реда официра другог рода или струке. У другим случајевима, бранилац је могао бити сваки активни официр ма ког рода или струке. Двојицу или више оптужених је могао бранити један бранилац, под условом да се садржина одбране једног од њих није противила одбрани другог. Браниоци нису имали право на награду.

У својој завршној речи, после претреса, војни државни тужилац је излагао важне околности оптужбе, своје мишљење о кривици и казни окривљењог. Војни државни тужилац је могао поднети жалбу Великом војном суду против сваке пресуде којом није био задовољан, а они су и по закону били у обавези да се старају о извршењу пресуда војних судова.

Успех спровођења кривичног поступка пред војним судом зависио је од двојакe независности војних тужилаца, тј од команданта са једне, и од војног суда са друге стране. Како би се омогућила таква независност, односи команданта и војних државних тужилаца су морали бити тачно одређени законом.

Команданту, коме је била поверена оптужна власт у војсци, било је препуштено да отпочиње кривичну истрагу, а државни војни тужилац је био овлашћен да подржава кривичне тужбе у границама оптужења надлежног команданта. И један и други су имали обавезу да раде самостално и независно један од другог, у складу са законом и савесношћу, а све то у интересу војничке службе и дисциплине. Јасно је да како би се успешно спроводило заступање кривичне тужбе пред војним судом, државни тужиоци су морали да имају независан положај и у односу на војни суд.

Период до почетка Првог светског рата везује се и за покретање поступка за измену кривичног законодавства. Пројекат новог кривичног законика је сачињен 1911. године. У нацрту је преовладавао систем трипартиције, по коме су основни кривичноправни појмови били: кривично дело, кривац и казна. Међутим, основне идеје овог нацрта су убачене у законски текст тек две деценије касније, у заједничкој држави.¹⁴

Србији су у овом периоду претходили ратови, најпре Први и Други балкански, а потом и Први и Други светски рат, из којих је изашла као победник међутим са значајним губицима, како материјалним тако још већим људским

¹⁴ Војислав Ђурђић, Небојша Ранђеловић и Горан Илић, *нав. дело*, 76.

жртвама. Наравно, у складу са приликама у којима се наша земља сусрела, функционисало је војно правосуђе.

Како су војни судови у Србији примењивали у пракси законе из области војног правосуђа од 1901. па све до 1915. године, не може се поуздано закључити, јер одлуке војних судова из тог доба нису сачуване. Постоје само неке од одлука сачуваних у Војноисторијском институту, од 1915. до 1918. године. Највише је судских одлука сачувано одлука Војног суда за официре и Великог војног суда и на основу њих се може закључити да су међу кривичним делима највише била заступљена искључиво следећа војна кривична дела: кривичног дела самовољног удаљења и бекства из војске, кривична дела избегавања војне службе осакаћењем и кривична дела незаконитог поступања према потчињенима и млађима.¹⁵ По питању кривичног поступка, првенствени захтеви Врховне команде су били да се он води ажурно и ефикасно.

5. Закључак

Занимљиво је да и након вишегодишњег проучавања института јавног тужиоца, и даље немамо јединствену дефиницију овог појма, а и остаје неразјашњено питање о правној природи јавног тужилаштва, будући да постоје разни ставови о истом.

Обично се тужилаштво дефинише у односу на његов главни задатак у демократском пореклу, а у складу са чланом 1 ставом 1 Закона о јавном тужилаштву, по коме је: „Јавно тужилаштво самостални државни орган који гони учиниоце кривичних дела и других кажњивих дела и предузима мере за заштиту уставности и законитости”. По једној таквој дефиницији, државни тужилац се посматра „заштитником уставности и законитости” на којем потиче данашњи појам правне државе.

Што се тиче правне природе овог института, везају се за дилему коју је изнео професор Момчило Грубач, који сматра да тужилаштво није судски орган, јер не врши судску функцију, али није ни класичан управни орган, већ је, по њему, посебан орган државне извршне власти. Неспорива је чињеница да јавно тужилаштво има одлике органа извршне власти, али не могу се ни занемарити његова процесна улога и активност која га приближава судској власти. У складу са тим схватањем, поједини аутори истичу да је тужилаштво правосудни државни орган који, иако није део судског система, улази у круг органа који припадају судској власти.

У овом раду сам се трудила да представим ток настанка оптужне функције у нашој земљи, чији се корени налазе у војном правосуђу, као и како се стигло до данашњег изгледа института јавног тужилаштва, будући да је „*historia magistra vitae est*” и да се тумачењем прошлости увек може јасно видети како је данашње друштво дошло ту где је.

---

¹⁵ Милош Гојковић, *нав. дело*, 73.

Велики значај војног тужилаштва лежи и у чињеници да је војска таква организација којој се мора поклонити огромна пажња у поштовању њене дисциплине и извршавању војних задатака и обавеза. Свако непоштовање војне дисциплине, вршење кривичних и других кажњивих дела, неизвршавање наређења и слично, могу да отежају или и онемогуће функционисање војске. Уколико погледамо војно тужилаштво са тог аспекта, неспориво је да се оно стара о очувању унутрашње организације војске. Будући да се појмови војска и дисциплина одувек преплићу, зато се и јавља потреба да се проучи њихова заједничка еволуција заједно са војним државним тужилаштвом, као посебног органа заштите њиховог постојања, нормалног функционисања и вечног даљег развијања.

Литература

- Ђурђић, Војислав, Небојша Ранђеловић и Горан Илић, (2004). *Српско државно тужилаштво 1804–2004*. Ниш 2004.
- Лазаревић, Љубиша. *Кривично право Југославије (поседни део)*. Београд 1995.
- Живановић, Тома. *Основи војној кривичној права*. Београд 1924.
- Гојковић, Милош. *Историја југословенској војној правосуђа*. Београд 1999.
- Илић, Горан, и Марина Матић Бошковић. *Јавно тужилаштво у Србији*. Београд 2009.
- Закон о Устројству војних судова*. Београд 1901.
- Закон о постојању војних судова у кривичним делима*. Београд 1901.
- Јавно тужилачки приручник*. Београд 2009.
- Павловић, Гојко. *Организација ојужне власи у војсци „Рајник“*. 1903.